

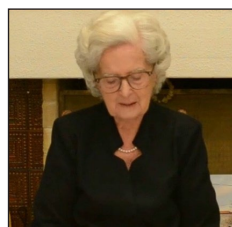

**Εισήγησις στὴν Γ' Σύναξι Ἐνημερωτικῆ
τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεώς μας
Κυριακῆ, 22.10/5.11.2021**

Ἡ Ἑλληνίδα στὴν ἐπανάσταση τοῦ 1821

Τό χρέος τῆς μνήμης

Στό 2021 σύσσωμος ὁ Ἑλληνισμός ἔχει στρέψει νοῦ καὶ καρδιά πρὸς ἐκείνους πού δημιούργησαν τό θαῦμα τῆς ἐθνικῆς μας παλιγγενεσίας, τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1821, πού ὅμοιά της δύσκολα θά βρεῖ μελετητῆς στὴν ἱστορία ὄλων τῶν λαῶν.

Τετρακόσια χρόνια καὶ γιὰ ὀρισμένες περιοχές πολύ περισσότερα, ὁ ἑλληνισμός ζοῦσε κάτω ἀπ' τὴν ἀνελέητη ἐξουσία τοῦ Τούρκου δυνάστη, χωρὶς ἐθνικὴ ὑπόσταση, χωρὶς ἐλπίδα, θαμμένος κάτω ἀπ' τὴ στάχτη τῆς αὐθαιρεσίας τοῦ κατακτητῆ.

Δικαιολογημένα οἱ ἡγεμόνες τῆς Εὐρώπης ξαφνιαστήκαν καὶ τρομοκρατήθηκαν στό ξέσπασμα τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως, πού ἔθετε ὑπὸ ἀμφισβήτηση τὰ ἀπολυταρχικά τους πολιτεύματα. **Μιά** ἐπανάσταση πού τὴ φλόγα της ἄναψαν κάποιοι ἀπειροπόλεμοι σπουδαστές στό Δραγατσάνι καὶ λαμπάδιασε στά λημέρια τῶν ἀρματωλῶν καὶ τῶν κλεφτῶν στὴν Πελοπόννησο καὶ στή συνέχεια σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα. **Μέσα** σέ λίγους μῆνες ἐξανεμίστηκε ἡ στάχτη σκλαβιάς αἰῶνων καὶ ἡ σπίθα πού σιγόκαιγε λαμπάδιασε σέ πυρκαγιά, ἀπειλώντας ν' ἀφανίσει τὴν τουρκία. **Μιά** τρελὴ πραγματικὰ ἐπανάσταση, χωρὶς ἀρχηγό, χωρὶς σχέδιο, χωρὶς ἐπιμελητεία, πού βασιζόταν στό πύρωμα τῆς καρδιάς γιὰ λευτεριά καὶ στὴν βεβαιότητα τῆς «ὑπογραφῆς» τοῦ Παντοδύναμου, ὅπως ἔλεγε ὁ Κολοκοτρώνης.

Ἡ Ἑλλάς εὐγνωμονοῦσα (1858). Ἔργον Θεοδώρου Βρυζάκη. Ἐθνικὴ Πινακοθήκη, Ἀθήνα.

Κανείς ξένος δέν πίστευε πῶς θά μέριαζε ὁ βράχος τῆς σκλαβιάς τόσων αἰῶνων ἀπ' τό φουρτουνιασμένο κῦμα τῶν ἀβοήθητων ἐπαναστατῶν.

Τότε ἦταν πού ἔγινε τό ἀνέλπιστο θαῦμα. Ὁ βράχος μέριασε καί ἔκπληκτη ἡ Εὐρώπη εἶδε νά ξεπετιέται μιὰ λεύτερη Ἑλλάδα.

Ὅσο μελετοῦμε τίς πτυχές αὐτοῦ τοῦ ἀγῶνα γιά τή λευτεριά, ὅσο προσεγγίζουμε τίς πηγές καί τά κείμενα τῆς ἐποχῆς, τόσο συνειδητοποιοῦμε πόσο λίγα γνωρίζουμε γι' αὐτό τό ἐλληνικό θαῦμα. **Τό χρέος τῆς μνήμης** πρέπει πάντα νά εἶναι γιά ὅλους μας προτεραιότης, γιά **γνώση**, γιά **ἔμπνευση**, γιά **παραδειγματισμό**, γιά **αὐτογνωσία**.

Διότι δέν εἶναι μόνο τά κατορθώματα τῶν ὀπλαρχηγῶν, τῶν καπεταναίων καί τῶν πολεμιστῶν πού ἐντυπωσιάζουν τόν μελετητή.

Τό μεγαλεῖο τῆς ἐπαναστάσεως μπορούμε νά τό προσεγγίσουμε καί μέσα ἀπ' τίς ἀπλές, καθημερινές ἐκδηλώσεις τῶν ἀνθρώπων πού μᾶς δείχνουν τό θαυμαστό κόσμο τῆς ψυχῆς τῶν ἐπαναστατῶν.

Πάντα στό πρῶτο πλάνο τῆς ἐπαναστάσεως εἶναι τά κατορθώματα τῶν ἀγωνιστῶν, πού πολλές φορές ξεπερνοῦν κάθε λογική καί δικαιολογημένα καταγράφονται στήν ἱστορία.

Εἶναι ὁμως πολύ σημαντικό νά ἐπισημάνουμε ὅτι σέ διάφορα κείμενα τῆς ἐποχῆς, ὅπως δημοσιεύματα περιηγητῶν, ἐφημερίδες, δημοτικά τραγούδια, ἀπομνημονεύματα ἀγωνιστῶν καί ἄλλα, συναντοῦμε μαρτυρίες γιά κάποιες γυναῖκες τῆς ἐποχῆς πού φωτίζουν τό μεγαλεῖο τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 μέ τό ἦθος, τήν τόλμη καί τήν πνευματικότητά τους.

«Στό 1841 ἐπεσκέφθηκε στήν Ἑλλάδα τόν ἀδελφό του Ὕθωνα, ὁ διάδοχος τοῦ Βαυαρικοῦ θρόνου Μαξιμιλιανός.

Στήν δεξίωση πρὸς τιμὴν του, πού δώσανε στό παλάτι, ἔτυχε ὁ Μαξιμιλιανός νά δεῖ γιά πρώτη φορά τή Ρόζα Μπότσαρη, τήν κόρη τοῦ ἥρωα Μάρκου. Σάν ἀντίκρουσε ὁ διάδοχος τήν πανώρια ἐκείνη Σουλιωτοπούλα, δέν μπόρεσε νά κρατήσῃ τόν θαυμασμό του καί λέει στόν ἀδελφό της Δημήτρη Μπότσαρη –πού τόν γνώριζε ὅταν

σπούδαζε στο Μόναχο– κι έτυχε κείνη τή στιγμή νά βρίσκεται πλάϊ του.

- **‘Η** αδελφή σας έχει τήν ‘Ελληνικήν καλλονήν.

- **‘Υψηλότατε**, ή αδελφή μου έχει πρό πατρός τήν «‘Ελληνικήν ἀρετήν» τοῦ ἀποκρίθηκε ὁ αὐστηρός Σουλιώτης».

Ρόζα Μπότσαρη.

Αὐτήν τήν «έλληνικήν ἀρετήν» τῆς ‘Ελληνίδας θά προσπαθήσουμε νά προσεγγίσουμε κυρίως μέσα ἀπ’ τό δημοτικό τραγούδι, πού έχει πολλές ἐκφράσεις, ἀλλά ἕνα κοινό σημεῖο, τό πάθος γιά τή λευτεριά.

‘Οσο κι αν τά περισσότερα δημοτικά τραγούδια μιᾶνε γιά τό θάρρος καί τήν παλληκαριά τοῦ ἀπροσκύνητου κλέφτη, δέν εἶναι λίγα τά τραγούδια πού μᾶς δείχνουν τή τόλμη, τή γενναιότητα καί τό ἦθος τῆς γυναίκα στούς δίσεκτους ἐκείνους χρόνους.

‘Η μάνα

‘Οταν ή ‘Ελληνίδα μάνα ἔσκυβε νά νανουρίσει τό μωρό της μέ τό τραγούδι της, τό μπόλιαζε μέ τά ὀράματα τῆς φυλῆς καί τό προετοίμαζε νά διαφεντέψει τή λευτεριά.

Χρέος δικό της ἦταν νά κρατήσῃ τήν ἱστορική μνήμη καί τά σύμβολα τῆς φυλῆς ἀπ’ τό νανούρισμα ἀκόμα. **Γι’** αὐτό καί ἡ ἀναφορά της στήν Κωνσταντινούπολη, τή βασιλεύουσα, καθώς καί τό μεγάλο σύμβολό της, τήν Ἀγιά Σοφιά εἶναι συχνή:

«Κοιμήσου κι ἡ μανούλα σου τήν κούνια σου κουνάει.
στό πάπλωμά σου κέντησα ἀϊτούς νά σέ στολίζουν,
σοῦ κέντησα μιά Παναγιά στ’ ἀχνό προσκέφαλό σου
Κι ἀκόμα τήν Ἀγιά Σοφιά νά χεῖς στό μάγουλό σου».

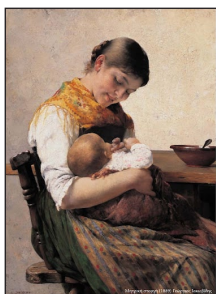
Θαυμάζει ή μάνα τήν ὁμορφιά τοῦ παιδιοῦ της καί τό παρομοιάζει,

«Τσ’ Ἀγιά Σοφιάς τό θυμιατό καί τοῦ Χριστοῦ καντήλι».

Καημούς καί λαχτάρεις ἔφερε στή καρδιά της καί μόνο ή θύμηση τῆς Ἀγιά Σοφιάς, γι’ αὐτό κι ἕνα νανούρισμα ἀπ’ τή Κρήτη, τελειώνει μέ τό ξέσπασμα τῆς μεγάλης λαχτάρας:

«Στήν ἐκκλησιά τς’ Ἀγιά Σοφιάς, στήν ξακουσμένη Πόλη
παιδάκι μου, νά λάχομε στή λειτουργιά τζης ὄλου».

‘Απ’ τήν ἴδια περιοχή ξαστερόγλωσσο τό ὄνειρο γιά τή λευτεριά, σέ ἕνα ἄλλο νανούρισμα:

Ἡ φροντίδα τῆς
μάνας. Ἔργο
Γεωργίου Ἰακωβί-
δη. 1889.

**«Νά μεγαλώσεις νά γενεῖς μεγάλο παλικάρι...
νά πάεις καί στόν πόλεμο νά λιοντοπολεμήσεις,
νά πάρεις χάρες καί χαρές, χώρες, χωριά καί κάστρα
καί σέ ὅποιο πόλεμο βρεθεῖς νά ἔβγεις κερδισμένος».**

**Κι ἡ ἀντρείοσύνη κι ἡ λεβεντιά του θά ἀπο-
δειχθεῖ ἄν καταφέρει ὄχι μόνο νά νικήσει ἀλλά
νά διαφεντέψει τή λευτεριά καί γιά τούς ἄλλους:**

**«Κοιμήσου πού ν' ἀνατραφεῖς καί πού νά μεγαλώσεις
καί μέ τά χέρια σου τά δύο σκλάβους νά λευτερώσεις».**

**Κι ἡ προσευχή τῆς μάνας στόν ἴδιο σκοπό εἶναι
ἀφιερωμένη.**

**«Κάνε Χριστέ καί Παναγιά νά μεγαλώσει ὁ γιός μου
νά πάρει δίπλα τά βουνά, δίπλα τά κορφοβούνια
νά μάσει τά κλεφτόπουλα σ' Ἀνατολή καί Δύση
κι ἀπό τή φάρα τῶν Τουρκῶν, Τοῦρκο νά μὴν ἀφήσει».**

**Κι ὅταν τά παιδιά μεγαλώσουν οἱ μανάδες καμαρώνουν πού εἶναι
κλέφτες κι ἀγωνίζονται γιά τή λευτεριά:**

**«Τ' Ἀνδρούτσου ἡ μάνα χαίρεται, τοῦ Διάκου καμαρώνει
ποῦχουν παιδιά στήν κλεφτουριά, γιουῦς καπεταναίους».**

Τά δεινά τῆς σκλαβιάς

Στά δημοτικά τραγούδια ἔχουν καταγραφεῖ πολλά ἀπό τά δει-
νά τῶν γυναικῶν στήν μακραίωνη σκλαβιά.

Πρώτη καί μεγάλη τό παιδομάζωμα, ὅπου τίς γυναῖκες ὀδη-
γοῦν στά σκλαβοπάζαρα ἢ στά χαρέμια. **Τό** (1646 ὁ Χουσεῖν πα-
σᾶς κατέλαβε τό Ρέθυμνο):

**«Μιά Κυριακή ξημέρωμα μην εἶχε ξημερώσει...
παίρνουν μανάδες καί παιδιά, ἀδέλφια καί ξαδέλφια
παίρνουν καί τοῦ παπα-Βαρδῆ τήν μιά του θυγατέρα.
Ποῦ πᾶς, ἀσήμι νά χαθῆς, ποῦ πᾶς, σταυρέ, νά λιώσεις
ποῦ πᾶς ἀγιοκωνσάντινο, ν' ἀλλάξεις τ' ὄνομά σου;
Στή Σμύρνη πάω νά χαθῶ, στοῦ Γαλατᾶ νά λιώσω
κι εἰς τήν Κωνσταντινούπολη ν' ἀλλάξω τ' ὄνομά μου».**

**Κι ὅταν ὁ Βελῆ-πασᾶς τῆς Θεσσαλίας (1812) συνέλαβε τίς γυ-
ναῖκες τῶν Λαζαίων, τήν συμφορά ἀποτυπώνει τό τραγούδι:**

**«Τ' εἶν' τό κακό πού πάθαμε τοῦτο τό καλοκαίρι!...
Τίς φαμελιές τίς σήκωσαν, στόν Τύρναβο τίς πάνε.
Μπροστά πηγαίνει ἡ Δήμαινα, ὀπίσω οἱ συννουφάδες,**

κι όπισ' όπισω ή Κώσταινα μέ τό παιδί στό χέρι...

**Πάρτε τίς τρεΐς καί βάλτε τες στό σπίτι κι άς καθήσουν
τήν Κώσταινα τήν όμορφη στείλτε την στό χαρέμι».**

Κάποτε ή αιχμαλωσία γίνεται άπερίγραπτα όδυνηρή όταν ή γυναΐκα είναι μικρομάννα:

**«Πατήσανε τ' Άντελικό, πήραν τό Μεσολόγγι,
πήραν μανάδες μέ παιδιά καί πεθερές μέ νύφες,
πήραν μιά άρχοντοπεθερά μέ δώδεκα νυφάδες,
πήραν τήν Κωσταντίναινα τριών μερών λεχώνα!
Δέν ήΐρε πέτρα νά σταθει, λιθάρι ν' άκουμπήσει
νά λυσοδέσει τό παιδί, νά τό χορτάσει γάλα...».**

Πληροφορίες για τή ζωή καί τή δράση τής Έλληνίδας στην έπανασταση δύσκολα θά βρει κανείς σε Έλληνες συγγραφείς τής έποχής εκείνης.

Ίσως νά θεωρούσαν αυτόνοήτο ότι ή Έλληνίδα, όταν έφευγε ό άνδρας της στό πόλεμο, εκτός από τή φροντίδα των παιδιών, των ηλικιωμένων γονέων καί τής δουλειάς για τό καθημερινό ψωμί, όταν ή ανάγκη τό άπαιτούσε, πολεμούσε τον έχθρό μέ ό,τι μέσο διέθετε.

Άντιθέτως φιλέλληνες, κάποιοι από τους οποίους επισκέφτηκαν τήν έπαναστατημένη Ελλάδα, έγραψαν διεξοδικά για κάποιες γυναΐκες που έπαιξαν σπουδαίο ρόλο στην έπανάσταση, όπως π.χ. για τή Μαντώ Μαυρογένους.

Ό Γάλος φιλέλληνας Ginouvier, που είχε γνωρίσει τή Μαντώ, επιστρέφοντας στό Παρίσι εξέδωσε βιβλίο για τή δράση της τό 1825, μέ έπανεκδοση τό 1826 καί τρίτη τό 1830.

Ό δέ Άγγλος A. Friedel ζωγράφισε τό πορτραΐτο τής Μαντώσ καί αντίγραφα του πουλούσαν στα βιβλιοπωλεία σε Λονδίνο καί Παρίσι προς ένισχυση του φιλελληνικού κομιτάτου.

Τήν έποχή εκείνη ή Μαντώ είχε στείλει επιστολές από τήν Ελλάδα στις γυναΐκες του Λονδίνου καί του Παρισίου, εξηγώντας τους τήν σημασία τής έλληνικής έπανάστασης, ένισχύοντας έτσι τον φιλελληνισμό.

Τίς περισσότερες πληροφορίες για τή δράση των γυναικών στην έπανάσταση έχουμε στα δημοτικά τραγούδια.

Ή αντίσταση στις προκλήσεις - Ό πόλεμος

Στά δημοτικά τραγούδια συναντά ό μελετητής παράξενα περιστατικά για τή δράση των γυναικών.

Μαντώ Μαυρογένους. Έργο του Adam Friedel. 1827. Βιβλιοθήκη τής Βουλής.

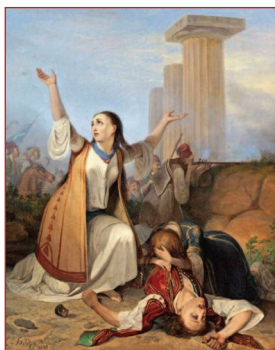
Μία πολύ παράξενη ιστορία είναι αποτυπωμένη στο τραγούδι της κοπελιάς από την Άρκαδιά (Κυπαρισσία) της Τριφυλίας:

**«Ποῖός εἶδε ψάρι στό βουνό καί θάλασσα σπαρμένη,
ποιός εἶδε τήν Άρκαδιανή στά κλέφτικα ντυμένη.
Δώδεκα χρόνους ἔκανε στους κλέφτες καπετάνιος
κανείς δέν τήν ἐγνώρισε πώς ἦταν κορασίδα».**

Στά κλέφτικα ἦταν ντυμένες οἱ γυναῖκες συχνά ὅταν πολεμοῦσαν. Ἔτσι ντύθηκαν καί οἱ Μεσολογγίτισσες στήν ἔξοδο. Ὅσες κατώρθωσαν νά γλιτώσουν, φύλαξαν ὡς ἱερή αὐτή τή στολή καί ἄφησαν εὐχή μ' αὐτή νά τίς νεκροστολήσουν ὅταν ἔλθει ἡ ὥρα τους.

Δέν εἶναι λίγες οἱ πολεμικές συγκρούσεις πού οἱ γυναῖκες πολεμοῦν μαζί μέ τούς ἄντρες.

Στά 1792 οἱ Σουλιῶτες ἀντιμετωπίζουν μεγάλη ἐπιδρομή τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ. Κάποιοι στίχοι ἀπ' τό δημοτικό τραγούδι πού περιγράφει τό γεγονός, ἀναφέρονται καί στή συμμετοχή τῶν γυναικῶν:

Μόσχω καί Λάμπρος Τζαβέλας. Ἔργο τοῦ Karl von Heideck. 1831. Συλλογή Ἐταιρίας γιά τόν Ἑλληνισμό καί τόν Φιλελληνισμό.

**«Ἄς ἔρθουν οἱ παλιότουρκοι,
τίποτε δέ μᾶς κάνουν.
Ἄς ἔρθουν πόλεμο νά ἰδοῦν
καί Σουλιωτῶν τουφέκια
νά μάθουν Λάμπρου τό σπαθί,
Μπότσαρη τό τουφέκι,
τ' ἄρματα τῶν Σουλιωτισσῶν,
τῆς ξακουσμένης Χάιδως...
ἐδῶ εἶν' Σοῦλι τό κακό,
ἐδῶ εἶν' τό Κακοσοῦλι,
πού πολεμοῦν μικρά παιδιά,
γυναῖκες σάν τούς ἄντρες,
πού πολεμάει ἡ Τζαβέλαινα
σάν ἄξιο παλληκάρι».**

Στή μάχη διακρίθηκαν ἰδιαίτερα οἱ Σουλιώτισσες μέ πρώτη τή Μόσχω Τζαβέλα. Ἡ Τζαβέλαινα εἶναι καπετάνισσα ὄχι διότι εἶναι γυναίκα τοῦ καπετάνιου, ἀλλά διότι ἔχει τή λεβεντιά τοῦ καπετάνιου:

**«Κοπέλες ἀπ' τά Γιάννινα, νυφάδες 'πό τό Σοῦλι
τά μαῦρα νά φορέσετε, στά μαῦρα νά ντυθεῖτε.
Τό Σοῦλι θά χαρατσωθεῖ, χαράτσι θά πλερώσει.
Τζαβέλαινα σάν τ' ἄκουσε βαριά τῆς κακοφάνης;
ΠΑίρνει καί ζώνει τό σπαθί καί βάνει τό ντουφέκι.
ΠΑίρνει μολύβια στήν ποδιά, στουρνάρια στό ζωνάρι,**

καί κάνει δίπλα τά βουνά, δίπλα τά κορφοβούνια.

Ἄϊστε, παιδιά Σουλιώτικα, παιδιά Σουλιωτοπαίδια».

Ἡ Δέσπω Μπότση ἔτοιμη νά ἀνατινάξει
τόν πύργο τοῦ Δημουλά.

Ἔργο τοῦ Vincenzo Gajassi. 1833. Ρώμη.

Ἀργότερα ὁ Ἄλῆς, ἀπ' τοὺς
Σουλιῶτες πού κατέφυγαν στή
Ρηνιάσα, πού βρίσκεται ἀνά-
μεσα Πρεβέζης καί Ἄρτας, ἄλ-
λους ἔσφαξε κι ἄλλους αἰχμα-
λώτισε. Δέν κατόρθωσε νά
πιάσει τή Δέσπω, τή γυναίκα
τοῦ Γεωργάκη Μπότση. Αὐτή
μέ δέκα μέλη τῆς οἰκογένειάς
της κλείστηκε στόν Πύργο
τοῦ Δημουλά κι ἀντιστάθηκε
ὡς τό θάνατο.

«Ἡ Δέσπω κάνει πόλεμο μέ νύφες καί μ' ἀγγόνια.

Τό Σοῦλι κι ἄν προσκύνησε κι ἄν τούρκεψεν ἡ Κιάφα
ἡ Δέσπω ἀφέντες Διάπηδες, δέν ἔκανε, δέν κάνει.

Δαυλί στό χέριν ἄρπαξε, κόρες καί νύφες κράζει.

Σκλάβες Τουρκῶν μή ζήσομε παιδιά μ' μαζί μου ἔλατε.

Καί τά φυσέκια ἀνάψανε κι ὄλοι φωτιά γενήκαν».

Μία ἄλλη Σουλιώτισσα ἡ Λένω –15 χρόνων– κόρη τοῦ Κίτσου
Μπότσαρη, πολέμησε μέ μεγάλο ἥρωισμό κοντά στόν ἀδελφό της
Γιάννη κι ὅταν ἐκεῖνος σκοτώθηκε προσπάθησε νά γλιτώσει τήν
αἰχμαλωσία.

«Ὅλες οἱ καπετάνισσες ἀπό τό Κακοσοῦλι

ὄλες τήν Ἄρτα πέρασαν, στά Γιάννινα τίς πάνε,
σκλαβώθηκαν οἱ ὀρφανές, σκλαβώθηκαν οἱ μαῦρες,
κι ἡ Λένω δέν ἐπέρασε, δέν τήν ἐπήραν σκλάβα...

Πέντε Τοῦρκοι τήν κυνηγοῦν, πέντε τζοχανταραῖοι.

Τοῦρκοι γιά μην παιδεύεστε, μην ἔρχεστε σιμά μου.

- Κόρη, γιά ρίξε τ' ἄρματα, γλίτωσε τή ζωή σου.

Τί λέτε, μωρ' παλιότουρκοι καί σεῖς παλιοζαγάρια;

Ἐγώ εἶμαι ἡ Λένω Μπότσαρη, ἡ ἀδελφή τοῦ Γιάννη,
καί ζωντανή δέν πιάνουμε εἰς τῶν Τουρκῶν τά χέρια».

Αὐτές οἱ Ἑλληνίδες μάνες πάνω ἀπ' ὄλες τίς ἀγάπες, μετά τόν
Θεό, ἔβαζαν τήν ἀγάπη στήν πατρίδα. Θυσίαζαν ἀκόμα καί τό
παιδί τους. Διαβάζουμε γιά τή Μόσχω τή γυναίκα τοῦ Λάμπρου
Τζαβέλα.

«Τό καλοκαίρι τοῦ 1792 ὁ Λάμπρος Τζαβέλας, ἀφοῦ παράτησε τό γιό του Φῶτο, ὀμηρο στά χέρια τοῦ Ἀλή πασᾶ ἤρθε στό Σοῦλι. Ὁχι μέ σκοπό νά τοῦ τό παραδώσει, ὅπως ξεπλάνεψε τόν Ἀλή γιά νά τόν ἐλευθερώσει, μά νά ξεσηκώσει τούς Σουλιῶτες νά χτυπήσουν τούς Ἀρβανίτες τοῦ Τεπελενλή.

- Ἄιντε, στ' ἄρματα, μικροί καί μεγάλοι, ἄντρες καί γυναῖκες.

Μ αὐτά τά λόγια τέλειωσε ὁ Λάμπρος, στήν σύναξη πού εἶχαν οἱ Σουλιώτικες φάρες.

- **Μά** ὁ Φῶτος εἶναι στά χέρια τοῦ ἐχθροῦ, τόλμησε νά ξεστομίσει δειλιά κάποιος Σουλιώτης. **Καί** τότε μιὰ γυναικεία φωνή ἀκούστηκε μέσα στή σύναξη νά τοῦ δίνει ἀπόκριση:

- **Τό** παιδί μου εἶναι παιδί τοῦ Σουλίου καί σάν γλιτώσει τό Σοῦλι, γλιτώνει καί τό παιδί μου, μά σάν χαθεῖ τό Σοῦλι, ἔ ἄς χαθεῖ κι ὁ Φῶτος μου καί ἐγώ ἡ ἴδια.

Ἦταν ἡ μάνα τοῦ Φῶτου, ἡ Μόσχω Τζαβέλαινα».

Κι ὅταν οἱ ἄντρες λείπουν στόν πόλεμο, οἱ γυναῖκες θά ἀντιμετωπίσουν τήν ἐπιδρομή τῶν Τούρκων μέ τά δρεπάνια πού θέριζαν καί θά τούς νικήσουν, ὅπως οἱ Μανιάτισσες στή μάχη τοῦ Διροῦ τό 1826:

«**Στό** ρημοκκλήσι τοῦ Διροῦ
λειτούργα ὁ πρωτοσύγκελλος...

Ἐκεῖ ἄξαφνα κι ἀπάντεχα
Τοῦρκοι τόν ἐκυκλώσανε...

Οἱ ἄντρες ὅλοι ἐλείπασιν...

Μόνο τά γυναικόπαιδα
καί γέροντες ἀνήμποροι,
(γιατ' ἦταν θέρος) βρέθηκαν
μέ τά δρεπάνια στά λουριά

Καθόλου δέ δειλιάσασι,
καθόλου δέν τρομάξασι...

Γυναῖκες βλέπει νά ὀρμοῦν
μέ τά δρεπάνια πού κρατοῦν
τούς Ἀραπάδες νά χτυποῦν.

Εὔγε σας, ματαεὔγε σας,
γυναῖκες, ἄντρες, γίνατε,
σάν ἀντρειωμένες κρούετε».

Γιά κάποιες ὅμως Μανιάτισσες ἔχουμε ἐπόνυμες ἱστορικές μαρτυρίες.

α) Ἡ Σταυριάνα Σάββαινα

Ἦταν κηρύχτηκε ἡ ἐπανάσταση ἦταν χήρα ἡ Σάββαινα, τόν ἄντρα της τόν εἶχαν σκοτώσει οἱ Τοῦρκοι. **Γιά** νά ἐκδικηθεῖ τό θάνατό του, ἐμπιστευθήκε στήν ἀδελφή της τά μικρά της παιδιά, κα-

τετάγη στό σῶμα τοῦ Κυριακούλη Μαυρομιχάλη καί τόν ἀκολούθησε στίς πολεμικές ἐπιχειρήσεις.

Σέ μία ἀπ' τίς πρῶτες σπουδαῖες μάχες (Μάιος 1821) στό Βαλτέσι 1.000 Ἑλληνες ἀντιμετωπίζουν 12.000 Τούρκους. **Ε**ἶναι τέτοια ἡ πυκνότητα τῶν πυρῶν πού καθιστᾷ ἀδύνατη τήν ἐπικοινωνία τῶν διαφόρων σωμάτων.

Γράφει ὁ ἱστορικός Κόκκινος «**Μ**όνο μιά γυναίκα, πού εὐρίσκετο στό σῶμα τοῦ Κυριακούλη Μαυρομιχάλη ἔτρεχε διαρκῶς ἀπό τόν ἕνα προμαχῶνα στόν ἄλλο καί μοίραζε πολεμοφόδια. **Ἦ**ταν... ἡ Σταυριανή ἡ Σάββαινα... διάβαινε τρέχουσα ἀπό τή μιά θέση εἰς τήν ἄλλην, στόχος βολῆς τῶν Τούρκων ὁμως ἀκατάβλητος...».

Πολέμησε σέ πολλές μάχες ἡ Σάββαινα στήν Εὐβοία, στοῦ Πέτα, στή Βέργα κ.ἄ.

Τῆς ἀπενεμήθη ὁ βαθμός τοῦ Ταγματάρχου. **Τ**ό 1829 στήν Δ' Ἐθνοσυνέλευση τοῦ Ἄργους, πάπτωχη καί καταβεβλημένη ἀπ' τίς κακουχίες ὑπέβαλε αἴτηση στήν Κυβέρνηση γιά σύνταξη. **Π**ροσκόμισε πιστοποιητικά διαφόρων ὄπλων γιῶν πού βεβαίωσαν τίς σπουδαῖες στρατιωτικές ὑπηρεσίες της. **Ὀ**ρισμένοι ὄπλων γιῶν πού εἶχαν πολεμήσει μαζί της, μίλησαν μέ πολλούς ἐπαίνοις γιά τήν ἀνδρεία της καί τίς πολεμικές ὑπηρεσίες της.

β) Ἡ Κωνσταντίνα Ζαχαριά στή Σπάρτη ὕψωσε τή σημαία τῆς ἐπανάστασεως στό μπαλκόνι τοῦ σπιτιοῦ της.

Μαζεύτηκε κόσμος στόν ὁποῖο μιλάει ἡ Ζαχαριά μέ φλόγα καί ἐνθουσιασμό γιά νά ξεκινήσουν τήν ἐπανάσταση.

Συγκεντρώνονται ἀπ' τά γύρω χωριά περί τούς 500 ἄντρες καί γυναῖκες.

Ὀ ἐπίσκοπος Ἐλους Ἀνθιμος εὐλογοεῖ τή σημαία καί τούς ἐπανάστατες καί ξεκινοῦν γιά τό Λιοντάρι. **Ἐ**κεῖ κατεβάζουν τήν ἡμισέληνο ἀπό τά τζαμιά, ὀρμᾶνε καί πυρπολώντας τό κονάκι, φονεύουν καί τόν βοεβόδα.

Συμμετέχει ἐπίσης ἡ Ζαχαριά στήν πολιορκία τῆς Κορώνης, τῆς Μεθώνης καί τό 1826 ἔλαβε μέρος μέ σῶμα γυναικῶν στίς μάχες στόν Πολυάραβο ὅπου εἶχαν καταφύγει οἱ Μανιάτες.

γ) Ὀ Ἰμπραήμ μετά τήν ἀποτυχία του στό Διρό ἀποφάσισε νά ἐπιτεθεῖ ἀπό τήν Ἀνατολική πεδιάδα τῆς Λακωνίας. **Ὀ**ἱ κάτοικοι εἰδοποιηθέντες κατέφυγαν στήν ὄρεινή περιοχή τοῦ Πολυάραβο, ἀποφασισμένοι νά ἀντιτάξουν ἄμυνα οἱ 600 ἄντρες μέ τά ὄπλα καί οἱ 200 γυναῖκες μέ τά δρεπάνια. **Ὀ**ἱ Αἰγύπτιοι ἦταν 7.000

καί είχαν ιππικό, πυροβολικό και μηχανικό και Γάλλους αξιωματικούς να τους καθοδηγούν. Στή διάρκεια της πολιορκίας στό Πολυάραβου, μία Μανιάτισσα ή 'Ελένη Αναϋπόνουφη μέ τό μικρό παιδί άγκαλιά πήγε στή βρύση για νερό. Τήν κυνήγησε ένας Αιγύπτιος. Στή συμπλοκή κάποια στιγμή ή 'Ελένη μπόρεσε να ξεφύγει άπ' τά χέρια του έχθρου, άρπαξε τή στάμνα και τήν κατάφερε στό κεφάλι του, σκοτώνοντάς τον επί τόπου. Γύρισε στό σπίτι της ή 'Ελένη μέ λάφυρα τό όπλο και τή λόγχη του έχθρου.

Έκτός άπ' τίς Μανιάτισσες, όταν ή ανάγκη του πολέμου τό επιβάλλει, ή Έλληνίδα γίνεται Καπετάνισσα και συνεχίζει τόν πόλεμο.

‘Η Γκούραινα

Στήν Άθήνα ό Κιουταχής μέ χιλιάδες στρατό είχε πολιορκήσει τήν Άκρόπολη τό 1826. Διοικητής της φρουράς ό Γκούρας και δίπλα του ή γυναίκα του. Όταν είδε ό Γκούρας τήν πολιορκία να στενεύει φυγάδευσε στή Σαλαμίνα τά γυναικόπαιδα που είχαν καταφύγει στήν Άκρόπολη.

‘Η γυναίκα του όμως έμεινε κοντά του.

Τήν άμυνα της Άκρόπολης αποτελούσαν 880 Άθηναίοι και 250 μισθοφόροι, οί όποιοι βλέποντας τήν δυσκολία άρχισαν να λιποτακτούν. ‘Ο Γκούρας νύχτα μέρα περιτρέχει τό στρατόπεδο, ένδυναμώνει τούς πολεμιστές και κατασκοπεύει τούς ύπονόμους που προσπαθούν ν' ανοίξουν οί έχθροί. Περνώντας όμως μπροστά άπό μία πολεμίστρα τόν πέτυχε μία σφαίρα του έχθρου στό κεφάλι και έπεσε νεκρός.

‘Ο θάνατός του προξένησε μεγάλη ταραχή στό στρατόπεδο. Τήν άλλη μέρα, μπροστά στον ανοιγμένο τάφο ή Γκούραινα, σταματώντας τό θρήνο, άκούμπησε τό ξίφος του Γκούρα πάνω στό εικόνισμα και φώναξε στους πολεμιστές.

Σταματήστε τό θρήνο κι έδω έπάνω στό λείψανο του Καπετάνιου, να όρκιστείτε ότι θα πολεμήσετε μέ καρδιά να σώσουμε τήν επανάσταση.

Στή συνέχεια σ' όλη τή μάχη ή Γκούραινα ζωσμένη τό σπαθί του Καπετάνιου γύριζε στίς πολεμίστρες και ένεθάρρυνε τούς άγωνιστές, φρόντιζε τούς τραυματίες και βοηθούσε σε κάθε ανάγκη. ‘Ολοι τήν υπάκουαν μέ σεβασμό.

‘Η μάχη της Άκρόπολης Λιδωρική Ασήμω (Γκούραινα). Έργο του Nicolas Louis Francois Gosse. 1827.

Δόμνα
Βισβίζη.

Στή θάλασσα ισάξιο παράδειγμα εἶναι ἡ περίπτωση τῆς **Δόμνας Βισβίζη**. **Κ**αταγόταν ἀπό πλούσια οἰκογένεια τοῦ Αἴνου. **Τ**ό 1808 παντρεύτηκε τόν πλούσιο Καπετάνιο Ἀντώνη Βισβίζη ὁ ὁποῖος εἶχε μνηθεῖ στή Φιλική Ἐταιρεία καί πρό τῆς ἐπανάστασεως τῆς εἶχε προσφέρει πολλά χρήματα.

Τόν Μάιο τοῦ 1821 πλοῖα Ψαριανά φέρνουν στήν περιοχή τό ἐπαναστατικό μήνυμα.

Ἐο Βισβίζης μέ τή γυναίκα του καί τά τέσσερα παιδιά του, μέ ὅσα μετρητά καί τιμαλφῆ εἶχε, ἐπιβιβάζεται στό καράβι καί τρέχει νά ἐνωθεῖ μέ τούς Ψαριανούς. **Τ**ό καράβι του ἦταν ὀπλισμένο μέ δέκα ἕξ κανόνια καί εἶχε ὡς πλήρωμα ἑκατόν σαράντα ἄνδρες.

Ἐο Βισβίζης μέ τό πλοῖο του τίθεται ὑπό τάς διαταγὰς τῆς ἐπαναστατικῆς Κυβέρνησης ἡ ὁποία τόν ἀποστέλλει στό Εὐβοϊκό κόλπο. **Σ**έ μιά ἀπ' τῆς συμπλοκές σκοτώνεται ὁ καπετάνιος.

Ἡ Δόμνα χωρίς νά χάσει τό θάρρος της διέταξε τό πλήρωμα νά μεταφέρουν τό νεκρό στό ἀμπάρι τοῦ σκάφους, ἀνέλαβε αὐτή τή διακυβέρνηση τοῦ πλοίου καί ἐξακολούθησε τή μάχη. **Τ**ήν ἐπόμενη κατέπλευσαν νικητές σ' ἕνα λιμάνι τῆς Εὐβοίας ὅπου ἐν μέσῳ γενικοῦ πένθους ἐγινε ἡ ταφή τοῦ Καπετάνιου. **Τ**ότε τόν θρήνησε καί ἡ γυναίκα του.

Στή συνέχεια ἡ Δόμνα ὡς Καπετάνισσα συνεχίζει τόν ἀγώνα σύμφωνα μέ τίς διαταγές τῆς Κυβερνήσεως. **Π**εριπολεῖ τίς ἀκτές τῆς Εὐβοίας, μεταφέρει πολεμοφόδια, ἀποκρούει τουρκικές ἐπιθέσεις.

Τό 1823 οἱ πρόκριτοι τῆς Εὐβοίας μέ ἐπίσημα ἔγγραφα ἐκφράζουν τίς εὐχαριστίες τους πρός τήν Καπετάνισσα «**διότι ἐδούλευσαν μέ τό πλοῖο των καί ὁ μακαρίτης ζῶν καί αὐτή... μέ εἰλικρίνειαν καί πατριωτικόν ζήλον χωρίς νά παρακούσωσι τῆς προσταγῆς**».

Ἐο Δημήτριος Ὑψηλάντης εἰς ἐπιστολήν του τήν ὀνομάζει «**Εὐγενεστάτην καί Γενναιοτάτην**».

Ἐο δέ Ὀδυσσεύς Ἀνδρουτσος σέ ἔγγραφο του τόν Μάιο 1822 ἔγραφε ὅτι «**ἔσωσεν αὐτόν καί τούς ἄνδρες του διά τῆς προμηθείας τροφίμων καί πολεμοφοδίων, ἄνευ τῶν ὁποίων ὁ στρατός του θά διελύετο**». **Οἱ** δέ στρατιῶτες τοῦ Ὀδυσσεά ὀνόμαζαν τή Δόμνα «**Εὐεργέτιδα**».

Ἡ Καπετάνισσα γιά τρία ἀκόμη χρόνια συνέχισε τόν ἀγώνα μέ τό πλοῖο της ξοδεύοντας ἀπ' τήν περιουσία της γιά τό πλήρωμα.

Ἐοταν τά χρήματα τελείωσαν τό πρόσφερε στήν Κυβέρνηση, ἡ ὁποία τό μετέτρεψε σέ πυρπολικό. **Ἡ** Δόμνα στό τέλος ἔμεινε πάπτωχη. **Ἡ** Κυβέρνηση τῆς ἀπένειμε μιά μικρή σύνταξη.

Ἄλλωστε μετά τήν ἀπελευθέρωση πολλές πρώην πλούσιες Ἑλληνίδες εἶχαν τήν ἴδια τύχη, ἀφοῦ εἶχαν προσφέρει στόν ἀγώνα ὄλη τους τήν περιουσία, ὅπως π.χ. καί ἡ Μαντώ Μαυρογένους, ἡ ὁποία σημειώνει ἐπιγραμματικά, «εὐρίσκομαι εἰς δυστυχίαν... διά τήν ἀγάπην τῆς πατρίδος ὕστεροῦμαι τόν ἐπιούσιον ἄρτον».

Οἱ γυναῖκες τοῦ Μεσολογγίου στή μάχη. Πιάτο. Γαλλική βιοτεχνία στό Montereau. 1826-30. Συλλογή Ἔργων Τέχνης τῆς Βουλῆς.

Κι ἂν στό Διρό οἱ γυναῖκες πάλαιψαν μέ τά δρεπάνια, στό Μεσολόγγι, στή δύσκολη ὥρα, θά ἐπιτεθοῦν ἀκόμα καί μέ τίς ρόκες ὅταν τό 1826 ἔφτασε ὁ Ἴμπραήμ κι ἐνώθηκε μέ τίς χιλιάδες τοῦ Κιουταχῆ. Διαβάζουμε στό τραγούδι:

«Πολλήν Τουρκιάν ἐπλάκωσε στεριᾶς καί τοῦ πελάγου στό Βασιλάδι πέρασαν, στήν Κλεισόβα διαβῆκαν.

Πιάνουν καί γράφουν γράμματα σ' ὄλους τοὺς καπετάνιους καί τοὺς ζητᾶνε τά κλειδιά τοῦ κάστρου τά κανόνια.

Τοὺς λέν νά προσκυνήσουνε, νά γίνουνε ραγιαδες.

- Τί λέτε αὐτοῦ παλιότουρκοι, δυό παραδόνε Τοῦρκοι.

Ἔδῶ τό λένε Κάρλελι, τό λένε Μεσολόγγι,

κι εἶναι συντρόφοι διαλεχτοί, ὄλοι καπεταναῖοι

καί πολεμοῦν μικρά παιδιά, γυναῖκες μέ τίς ρόκες».

Οἱ Μεσολογγίτισσες εἶναι ὄλες ἡρώιδες. Ἀντέχουν στίς παντοειδεῖς στερήσεις, ἀντέχουν στήν πείνα καί πολεμοῦν συχνά στό ἴδιο μέ τόν ἄντρα μετερίζι, διότι «ξέρουν ὅτι ὄλα τά φερσίματα τῶν γυναικῶν ἀντιχτυποῦν εἰς τήν καρδιάν τῶν πολεμιστῶν», ὅπως γράφει κι ὁ ποιητής.

Ἀτρόμητες γυναῖκες οἱ Μεσολογγίτισσες περιγελᾶνε ἀκόμα καί τό θάνατο.

Κατά τήν πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου οἱ γυναῖκες δείξανε μιά ἀπίστευτη ἀδιαφορία γιά τίς ἐχθρικές μπάλες καί τά βόλια πού κάθε τόσο πέφτανε μέσα στήν πόλη. Κάποια εἶχε βγεῖ στό παράθυρο καί τίναζε τό σεντόνι της. Ἄξαφνα βόλι ἐχθρικό χτυπάει τό σεντόνι καί τό τρυπάει. Ἀτάραχη ἡ Μεσολογγίτισσα ξεφωνίζει.

- Νά κακό χρόνο νᾶχεις καί μαῦρο Ἄγαρηνέ, μοῦ τρύπησες καινούριο σεντόνι!

Ἄλλη πάλι, ἡ Ἑλένη Στάθη, γύριζε στό σπίτι της, κουβαλώντας στό κεφάλι της πάνω τή βαρέλα γεμάτη νερό. Μπάλα ἐχθρική βρί-

σκει τή βαρέλα, τήν κομματιάζει χωρίς νά βλάψει τήν Έλένη. **Μόνο** πού έγινε μούσκεμα άπ' τό νερό πού ξεχύθηκε πάνω της.

Κι ή Μεσολογγίτισσα άδιαφορώντας γιά τόν κίνδυνο πού διέτρεξε, κοιτάζει κάτω τή σπασμένη βαρέλα της καί λέει.

- **Μπά** κακό χρόνο νάχεις γιά μπάλα κι έκεινος πού σ' έριχνε. **Καί** δέν έχω κι άλλη βαρέλα καί τί θά γένω!

Γιά τίς Μεσολογγίτισσες αυτές ό Σολωμός θά γράψει.

«Ίδου αυτές οι γυναίκες φέρνονται θαυμαστά!

Αυτές είναι μεγαλόψυχες».

Τό μεγαλειό τής ψυχής

Τής Έλληνίδας ή άντρειοσύνη καί ή λεβεντιά στόν πόλεμο δέν είναι ή πρώτη της άρετή. **Πρίν** άπ' αυτή κι άνώτερη είναι ή πάλη γιά τή λευτεριά τής ψυχής. **Τό** μεγαλειό αυτής τής πάλης άποδίδει θαυμάσια τό τραγούδι γιά τή γυναίκα του Λιάκου.

«Πώς λάμπει ό ήλιος στά βουνά στους κάμπους τό φεγγάρι έτσι έλαμπε κι ή Λιάκαινα στά τούρκικα τά χέρια.

Πέντε Άρβανίτες τήν κρατούν καί δέκα τήν ξετάζουν κι ένα μικρό μπεόπουλο κρυφά τήν κουβεντιάζει.

- **Λιάκαινα**, δέν παντρεύεσαι, δέν παίρνεις Τούρκον άντρα νά σ' άρματώσει στό φλουρί καί στο μαργαριτάρι;

- **Κάλλιο** νά δώ τό αίμα μου τή γή νά κοκκινίσει πάρα νά ιδώ τά μάτια μου Τούρκος νά τά φιλήσει».

Κι αυτή ή λεβεντιά τής Έλληνίδας δέν κάμπεται ούτε τήν τελευταία στιγμή.

Τό 1824 οι Τούρκοι κατέλαβαν τήν Κάσο καί άπό τούς κατοίκους άλλους έσφαξαν κι άλλους πήραν αιχμαλώτους. **Τό** νησί έμεινε έρημο 16 χρόνια. **Σ'** ένα δημοτικό τραγούδι πού διεκτραγωδεϊ τή συμφορά του νησιού, τό μήνυμα γιά τή λευτεριά καί τό άτρόμητο φρόνημα τό δίνει μιά σκλάβια Έλληνοπούλα πού μιλάει έξ όνόματος όλων.

«Μαύρο πουλάκι κάθεσαι στής Κάσος τ' άγριοβούνι, βγάλλει φωνίτσα θλιβερή καί μαύρο μοιρολόϊ.

Μάνα κλαμός καί βογγητός εις τό νησί τής Κάσος!

Ή μάνα κλαίει τό παιδί καί τό παιδί τή μάνα

κι ό άδελφός τήν άδελφή κι άουρος τήν καλή του.

Γίνονται στίβες τά κορμιά, τά αίματα ποτάμια...

**Σφάζουν τούς γέρους καί τίς γριές
κι οὔλα τά παλληκάρια
τίς κοπελιές καί τά μωρά
στή φλότα τούς μπακάρου
σκλάβους νά τούς πουλήσουσι
στής Μπαρμπαριάς τά μέρη.**

Καί μιά ἀπ' τίς σκλάβες ἤλεγε μέ θλιβερή φωνίτσα.

**Χίλια κι ἄν κάνεις, Χουσεῖν, χίλια κι ἄν μᾶς πουλήσεις,
ἐμεῖς τοῦ Τούρκου τό σπαθί δέν θά τό φοβηθοῦμε,
γιά θά μᾶς κόψεις οὐλους μας, γιά λευτεριά θά δοῦμε».**

Στά ἀπομνημονεύματα τοῦ Φωτάκου πού ἦταν κοντά στόν Κολοκοτρώνη, διαβάζουμε γιά τίς γυναῖκες ἀπ' τόν Ἀχλαδόκαμπο καί τίς τολμηρές προτάσεις τους.

«Τόν Ἰούλιο τοῦ 1822 πού ἐτοιμαζόταν ὁ Κολοκοτρώνης νά χτυπήσει τό Δράμαλη, ἔπιασε γιά λίγο μέ τό σῶμα του στά Βρυσούλια... κατά τό δρόμο τοῦ Ἄργους. Παράγγειλε τότε ὁ γέρος στό χωριό Ἀχλαδόκαμπο νά τοῦ πᾶνε τρόφιμα γιά τά παλληκάρια του. Πρόθυμα οἱ Ἀχλαδοκαμπίτες ὑπακούσανε στήν προσταγή τοῦ ἀρχηγοῦ. Ἄρματωμένοι μπροστά οἱ ἄντρες καί πίσω φορτωμένες μέ τά τρόφιμα οἱ γυναῖκες πήγανε νά τά παραδώσουν στό στρατόπεδο. Σέ μιά στιγμή κάποια Ἀχλαδοκαμπίτισσα λέει τοῦ Κολοκοτρώνη.

- Νά τούς ἄντρες μας, νά τούς πάρεις στόν πόλεμο κι ἄν δέν εἶναι παλληκάρια νά βγάλουν τά ἄρματα νά τά φορέσουμε ἐμεῖς. Τέτοιους ἄντρες δέν τούς θέλουμε.

Καί μέ τή γνώμη της ἦταν ὅλες οἱ ἄλλες γυναῖκες. Γέλασε ὁ Γέρος μέ τά θαρρετά λόγια τῆς Ἀχλαδοκαμπίτισσας κι ἀφοῦ κράτησε τούς ἄντρες στό στρατόπεδο, πρόσταξε τίς γυναῖκες νά γυρίσουν στά σπίτια τους».

Πιστοί στή φιλοξενία

Ἦμως αὐτές οἱ Ἑλληνίδες πού μισοῦν τόν Τούρκο θανάσιμα, ἔχουν ἓνα θαυμαστό μεγαλεῖο ψυχῆς ὅταν ὁ ἐχθρός τρέμοντας ζητᾶ προστασία. **Τόσα** βάσανα τῆς σκλαβιάς κι ὁ ἄγριος πόλεμος τῆς ἐπαναστάσεως δέν μπόρεσαν νά σβήσουν στήν καρδιά τους τή γεμάτη ἀνθρωπιὰ κληρονομιά τῆς παραδόσεως. **Διαβάζουμε** γιά τή γυναῖκα τοῦ Θανάση Κριεζῆ.

«Τόν Ίουνιο τοῦ 1825 ὁ ἑλληνικός στόλος βρισκόταν ἀραγμένος στή Βάτικα. Ἄξαφνα ἀπό ἔκρηξη τῆς μπαρουταποθήκης ἀνατινάχθηκε τό καράβι “Νηρέυς” τοῦ Θανάση Κριεζῆ. Σκοτώθηκε ὁ καπετάνιος του μέ ἐξήντα Ὑδραῖους πού ἦταν τό πλήρωμα».

Στήν Ὑδρα μαθεύτηκε ἡ εἰδηση συμπληρωμένη πῶς τάχα κάποιος Τούρκος αἰχμάλωτος μέσα στο καράβι ἔβαλε φωτιά στή μπαρουταποθήκη καί τό ἀνατίναξε.

Ἔεσηκώθηκαν οἱ Ὑδραῖοι καί γιά νά ἐκδικηθοῦν τόν θάνατο τῶν δικῶν τους, ρίχτηκαν νά σφάξουν διακοσίους Τούρκους αἰχμαλώτους πού κρατοῦσαν στό νησί.

Ἄδικα προσπαθοῦσαν οἱ προύχοντες νά συγκρατήσουν τό μακροχρόνιο λαό.

Μερικοί Τούρκοι γιά νά σωθοῦν καταφύγανε σέ Ὑδραῖκα σπίτια.

Δυό μῆκανε στό ἀρχοντικό τοῦ Θανάση Κριεζῆ. Ἀπ' ἐξω συνάχτηκαν μανιασμένοι οἱ Ὑδραῖοι καί ζητούσαν ἀπ' τή χήρα, πού ἦταν ἀδελφή τοῦ Ἀνδρέα Μιαούλη, νά τοῦς παραδώσει τοῦς Τούρκους. Ἡ Κριεζίνα ὅμως πού πρὶν ἀπό λίγο εἶχε χάσει τόν ἄντρα της, ἀρνήθηκε νά παραδώσει στή σφαγή τοῦς αἰχμαλώτους πού ζητήσανε καταφυγή στό σπίτι της. Τούς θεώρησε πιά ξένους της καί ἦταν κατά τό ἔθιμο ἱεροί.

Ἡ παράδοση λέει πῶς τό ἴδιο ἔκανε κι ὁ Ἀντρέας Μιαούλης γιά κάποιον αἰχμάλωτο πού μῆκε σπίτι του. Δέν τόν παρέδωσε, μ' ὅλο πού οἱ Ὑδραῖοι ξεφώνιζαν ἄγρια.

Ἄφησε νά περάσουν μερικές μέρες. Καί κάποια νύχτα ὁ Μιαούλης τόν Τούρκο πού εἶχε γλιτώσει σπίτι του καί τοῦς ἄλλους δύο τῆς ἀδελφῆς του, τῆς χήρας Κριεζῆ, τοῦς μαρκάρισε κρυφά καί τοῦς ἔβγαλε σέ κάποιο ἐρημικό ἀκρογιάλι τῆς Ἀσίας.

Ἡ χαροκαμένη στό χορό

Μετά τήν ἀπελευθέρωση, αὐτή ἡ ἑλληνίδα πού ὑπέφερε καί ὑπέμεινε τόσα, τῆ λεβεντιά τῆς ψυχῆς θά βρεῖ μέ ἄλλον τρόπο νά δείξει.

Στίς 25 Μαρτίου 1838 ἐγινε στήν Ἀθήνα ὁ πρῶτος ἑορτασμός γιά τήν Ἐθνική ἐπέτειο τοῦ '21. Ὅλα τά χωριά τῆς Ἀττικῆς συναχτήκαν στήν πρωτεύουσα γιά νά γιορτάσουν μαζί τή μεγάλη ἐκείνη μέρα.

Τότε ἀκόμα ζοῦσαν καί ἀρκετοί ἀγω-

νιστές. Αὐτοί εἶχαν περισσότερα δικαιώματα ἀπό κάθε ἄλλον νά τά χαροῦν μέ ξεφάντωμα.

Ἦστερα ἀπό τήν ἐπίσημη δοξολογία, μέ νταούλια καί πίπιζες στήσανε γλέντι μπροστά στήν πλατεία τοῦ Παλατιοῦ. **Κ**ι ὁ Ὅθωνας μέ τήν Ἀμαλία ντυμένοι μέ τίς ἐλληνικές τους φορεσιές, ἀπ' τόν ἐξώστη τοῦ παλατιοῦ παρακολουθοῦσαν τό ξεφάντωμα.

Τή στιγμή πού τό γλέντι βρισκόταν σ' ὄλη του τή ἔνταση κι οἱ ἀγωνιστές στήσαν τό χορό, παρουσιάζεται μιὰ μαυροφορεμένη γερόντισσα καί σταματώντας τούς χορευτές, λέει δυνατά γιά ν' ἀκουστεῖ ἀπ' ὅλους.

«Σταματήστε, παιδιά μου, σ' ἐμένα πρέπει νά ἀρχίσω τό χορό, γιατί γι' αὐτά τά χῶματα, ἔδωσα δυό ἀδέλφια καί τό μοναχοπαίδι μου».

Καί μπαίνοντας μπροστά ἄρχισε νά σέρνει τό χορό.

Ἡ γερόντισσα ἐκείνη ἦταν ἡ ἀθηναία Λέκκα, ἀδελφή τῶν Λεκκαίων πού εἶχαν σκοτωθεῖ στήν ἐπανάσταση.

Ἡ «ἐλληνική ἀρετή»

Ἀτελείωτος ὁ ἀριθμός τῶν γυναικῶν πού δικαιοῦνται νά ἰσχυριστοῦν μέ παρρησία ὅτι ἤμουν κι ἐγώ στήν ἐπανάσταση,

- ἡ Ἑλληνίδα μάνα πού νανουρίζει τό μωρό της μέ τό ὄραμα τῆς Ἀγιά Σοφιάς,

ἡ λεβεντονιά πού πολεμᾷ καί δέν παραδίνεται,

ἡ νέα γυναίκα πού δέν προσκυνᾷ γιά ὅλα τά πλούτη τοῦ κόσμου,

ἡ καπετάνισσα πού ἀντικαθιστᾷ τόν νεκρό καπετάνιο στόν πόλεμο,

ἡ χήρα πού προστατεύει τόν ἀνυπεράσπιστο ἐχθρό της,

κι ἡ χαροκαμένη γερόντισσα πού στή μεγάλη γιορτή σέρνει πρώτη τό χορό,

εἶναι λίγες ἀπό τίς γνωστές - ἄγνωστες Ἑλληνίδες πού μέ τούς ἀγῶνες τους γιά τή λευτεριά ἔδειξαν τό εἶδος τῆς δικῆς τους λεβεντιάς.

Ἦδειξαν πῶς ἐννοοῦσαν δηλαδή τήν «ἐλληνικήν ἀρετήν», μιάν ἀρετήν μέ διαχρονική ἀξία, τήν ὁποίαν ἀφήνουν καί σέ μᾶς κληρονομιά.

Γι' αὐτές τίς Ἑλληνίδες ὁ Σολωμός στούς «**Ελεύθερος Πολιορκημένους**» θά ἐκφράσει τό θαυμασμό του ἀνυψώνοντάς τες σέ ἀσύγκριτο σύμβολο γράφοντας,

**«Ψυχή μεγάλη καί γλυκιά μετά χαρᾶς σ' τό λέω
Θαυμάζω τές γυναῖκες μας καί στ' ὄνομά τους μνέω».**

Βιβλιογραφία

Φωτάκου, *Απομνημονεύματα περί τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασεως*, Φιλολογικά Χρονικά (1960).

Ρωμαῖος Κ., *Ἡ ποίηση ἑνός λαοῦ*, Ἀθήνα 1968.

Λάππα Γ., *Ἑλληνικά ἱστορικά ἀνέκδοτα*, κ.κ. ἐκδ. Πεχλιβανίδη.

Ἀλιμπέρτη Σωτ., *Οἱ ἡρωῖδες τῆς ἑλληνικῆς ἐπανάστασεως*, Ἀθήνα 1933.

Τασούλα Μανουήλ, Μαντώ Μαυρογένους, 1997, ἐκδ. Δήμου Μυκονίων.

Δημητρακόπουλου Σ., *Ἱστορία καί δημοτικό τραγούδι*, Ἀθήνα 1989.

Ἀναγνωστόπουλου Β., *Λαϊκά τραγούδια καί παιχνίδια γιά παιδιά*, Ἀθήνα 1991, ἐκδ. Ψυχογιός.

Ζωή Γκενάκου
Καθηγήτρια Πανεπιστημίου

Ὁ χορός τοῦ Ζαλόγγου,
ἢ Οἱ Σουλιώτισσες.
Ἔργο τοῦ Claude Pinet.
Ἀθήνα, Μουσείο Μπενάκη.